

Мирончук Н. М. Критерії та показники сформованості у майбутніх викладачів вищої школи готовності до самоорганізації у професійній діяльності // Проблеми освіти: зб. наук. праць. ДНУ "Інститут модернізації змісту освіти". К., 2018. С. 173-178/

УДК 378:37.041

Н. М. Мирончук,
кандидат педагогічних наук, доцент
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)
mironchuk_nm@i.ua
<http://orcid.org/0000-0002-1360-6381>

Критерії та показники сформованості у майбутніх викладачів вищої школи готовності до самоорганізації у професійній діяльності

У статті визначено компоненти сформованості готовності майбутнього викладача вищої школи до самоорганізації у професійній діяльності (ціннісно-мотиваційний, змістово-пізнавальний, операційно-діяльнісний, рефлексивно-оцінний), критерії (мотиваційний, когнітивний, праксеологічний, рефлексивний) та показники, які слугують діагностичним інструментарієм для встановлення рівнів сформованості досліджуваного феномену (системно-творчого (високого); системно-моделюючого (вище середнього); конструктивно-моделюючого (середнього); адаптивно-моделюючого (низького)).

Ключові слова: самоорганізація у професійній діяльності, готовність до самоорганізації, критерій, показник, рівні.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Ціннісним орієнтиром освіти є формування здатності до самоорганізації у навчальній та професійній діяльності, життєдіяльності, здатності до самозміни і саморозвитку. Очевидним є факт, що здатність до самоорганізації є затребуваною якістю в умовах сучасних освітніх реформ, вона може бути визнана як важлива умова і засіб самореалізації фахівця педагогічної галузі, а також вирішення ним завдань професійної діяльності. Необхідність сформованості у фахівця здатностей до самоорганізації задекларована положеннями державних освітніх документів (Закон України "Про вищу освіту" (2014 р.), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року), де провідним критерієм підготовленості майбутніх викладачів закладів вищої освіти до професійної діяльності визнано здатність вільно мислити та володіти вміннями й навичками самоорганізовуватися в сучасних умовах.

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. У наукових дослідженнях, пов'язаних із підготовкою майбутніх фахівців до самоорганізації у професійній діяльності, в ролі конструкта, який має бути сформовано унаслідок педагогічної системи дій, розглядаються: уміння самоорганізації (В. Жигирь, Н. Попова); готовність до самоорганізації (О. Демченко, А. Кирилова); компетентність професійної самоорганізації (Н. Салан); компетенції самоорганізації (В. Байденко, С. Котова, С. Куликова, Г. Нізамова, Т. Носкова).

Н. Попова вважає самоорганізацію професійно значущою характеристикою рівня кваліфікації, встановлює зв'язок умінь самоорганізації з педагогічною компетентністю, педагогічною майстерністю, педагогічною творчістю, педагогічною культурою [1]. А. Кирилова розглядає феномен самоорганізації в контексті положень компетентнісного підходу та з урахуванням ідей особистісно-діяльнісного підходу й характеризує його як упорядковану і динамічну суб'єкту властивість, представлену інтегративною сукупністю когнітивного, функціонального та особистісного компонентів, яка виявляється в усвідомленій діяльності з розвитку готовності до оновлення компетенцій [2]. О. Демченко, досліджуючи конструкт готовності майбутнього вчителя іноземної мови до самоорганізації у професійній діяльності, трактує його як здатність особистості майбутнього фахівця до фахового саморозвитку на засадах самоуправління у процесі виконання професійних завдань й презентує його як трикомпонентну систему (особистісний, когнітивний, процесуальний складники) [3].

Дослідники процесу самоорганізації особистості у професійній діяльності презентують діагностично-критеріальні системи вимірювання рівнів сформованості педагогічних явищ у межах предмета власного дослідження. Разом з тим, специфіка підготовки майбутніх викладачів вищої школи та питання ефективності науково-педагогічної системи формування у майбутніх викладачів

вищої школи готовності до самоорганізації у професійній діяльності потребує визначення відповідної системи критеріїв і показників, обґрунтування яких і є **метою статті**.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Розуміння критерію в наукових (філософських, психолого-педагогічних, мовознавчих) джерелах зводиться до представлення його як ознаки, мірила, основи, правила, за яким здійснюється оцінка будь-чого відповідно до пред'явлених вимог.

Мірою прояву критерію, його якісною та кількісною характеристикою, за якою визначають різні стани об'єкта, є *показник*, значення якого в словникових джерелах надається як свідчення, доказ, ознака чого-небудь. Тобто показник критерію (індикатор, ознака) – це деяка величина або якість змінної (критерію), міра прояву критерію; кількісна або якісна характеристика, за якою визначають різні стани об'єкта, роблять висновок про розвиток чи рух чого-небудь.

Кожен критерій представляється групою показників, які якісно чи кількісно його характеризують. Як правило, критерій розуміється як деяка найбільш загальна властивість, синтетична ознака, за якою здійснюють оцінку того чи іншого явища, а показники відносно нього можуть виступати як часткові критерії.

Таким чином, організація та аналіз процедури вивчення рівня сформованості досліджуваного явища ґрунтується на критеріальній системі, яка охоплює різні характеристики об'єкта діагностики: 1) еталон об'єкта, явища, системи, яка досліджується; 2) критерії, за якими аналізуються складові (компоненти) системного явища, об'єкта; 3) ознаки – групи показників, які дозволяють вивчати й аналізувати різні характеристики елементів системного явища, об'єкта; 4) показники – одиничні характеристики, ознаки, за якими визначають ефективність педагогічної системи дій.

Термін "готовність" у словниках має таке значення: 1) схильний до чого-небудь, підготовлений; виявляє бажання щось зробити; 2) активно-дійовий стан особистості, установка на певну поведінку, мобілізованість сил на виконання завдання [4]; стан мобілізації психологічних систем перед майбутньою діяльністю [5].

У педагогічній літературі готовність – це "цілісна інтегрована якість особистості, що характеризує її емоційно-когнітивну та вольову вибіркочку прогнозуючу мобілізаційність у момент включення у діяльність певної спрямованості" [6, с. 227].

Готовність виникає внаслідок досвіду людини, який ґрунтується формуванні у неї позитивного ставлення до діяльності, усвідомлення мотивів та потреб, об'єктивації її предмета та способів взаємодії із ним. Готовність постає у єдності двох основних інваріантних та іманентних складових: особистісного (емоційно-інтелектуальна, мотиваційна, вольова готовність, що включає інтерес, ставлення до діяльності, упевненість в успіху, відповідальність, почуття обов'язку, мобілізацію зусиль та ін.) та процесуального (професійні знання, уміння, навички, засоби педагогічного впливу) компонентів [6, с. 227-228].

Самоорганізація у професійній педагогічній діяльності – це свідомо діяльність особистості педагога, спонукувана й спрямована цілями та цінностями самокерування, організації, самовдосконалення у професійній діяльності та збереження професійного здоров'я, здійснювана системою інтелектуальних, мотиваційних, вольових дій і спрямована на вирішення завдань раціональної організації праці та ефективного виконання професійно-педагогічних завдань.

Готовність майбутнього викладача вищої школи до самоорганізації у професійній діяльності є інтегративною якістю особистості, яка визначає його потребу й потенційну спроможність ефективно організовувати себе й свою навчальну/професійну діяльність, передбачає високий ступінь розвитку узагальнених професійних та спеціальних знань, виявляється у володінні системою узагальнених прийомів раціональної організації професійної праці та здатності до оперативного відбору й реалізації оптимальних способів виконання завдань професійної діяльності, професійного самовдосконалення та управління собою.

Визначення критеріїв та показників готовності до самоорганізації майбутнього викладача вищої школи у професійній діяльності потребує чіткого й повного усвідомлення змістової сутності її компонентів, виокремлених нами у результаті рефлексії наукових праць: ціннісно-мотиваційного, змістово-пізнавального, операційно-діяльнісного, рефлексивно-оцінного (табл. 1).

Ціннісно-мотиваційний компонент готовності майбутнього викладача вищої школи до самоорганізації у професійній діяльності визначаємо за ступенем сформованості цінностей, мотивів, прагнень, потреби в застосуванні способів самоорганізації (мотиваційний критерій) та прогнозуємо його прояв у таких показниках: усвідомлення цінності сформованості самоорганізаційних здатностей для ефективності професійної діяльності та збереження професійного здоров'я; потреба в творчому засвоєнні психолого-педагогічних знань та умінь;

потреба в професійному самовдосконаленні й самореалізації; прагнення підвищити рівень знань з самоорганізації, навчитися способам ефективної самоорганізації.

Змістово-пізнавальний компонент готовності майбутнього викладача вищої школи до самоорганізації у професійній діяльності відображає ступінь володіння системою теоретичних і практичних знань про сутність, зміст та механізми прояву і здійснення самоорганізації, методи та способи самооцінки, рефлексії, самоспонування, саморегуляції та самоконтролю дій у ситуаціях професійної діяльності й визначається за обсягом та якістю відповідних знань (когнітивний критерій).

Таблиця 1

Критерії, показники та рівні готовності майбутніх викладачів вищої школи до самоорганізації у професійній діяльності

Компоненти готовності до самоорганізації	Критерії вивчення	Показники сформованості	Рівні сформованості
<i>Ціннісно-мотиваційний</i>	Ступінь сформованості мотивації (мотиваційний)	- усвідомлення цінності сформованості самоорганізаційних здатностей для ефективності професійної діяльності та збереження професійного здоров'я; - потреба в творчому засвоєнні психолого-педагогічних знань та умінь; - потреба в професійному самовдосконаленні й самореалізації; - прагнення підвищити рівень знань з самоорганізації, навчитися способам ефективної самоорганізації	Системно-творчий (високий); системно-модельючий (вище середнього); конструктивно-модельючий (середній); адаптивно-модельючий (низький)
<i>Змістово-пізнавальний</i>	Обсяг та якість знань (когнітивний)	- розуміння сутності, змісту та цілей процесу самоорганізації педагога у професійній діяльності; - знання психологічних механізмів процесу самоорганізації; - знання методів і прийомів ефективної самоорганізації у професійній педагогічній діяльності; - знання способів професійного самовдосконалення та саморозвитку	
<i>Операційно-діяльнісний</i>	Ступінь сформованості умінь самоорганізації та рівень застосування процесуальних компонентів самоорганізації (праксеологічний)	- системність та систематичність цілевизначення, здатність встановлювати цілі професійного саморозвитку, самовдосконалення та шляхи їх реалізації; - прогнозування результатів своїх дій у ситуаціях професійної діяльності, планування форм і методів самокерівництва; - проектування оптимальних змісту, форм, методів, шляхів рішень, моделей дій, поведінки у ситуаціях професійної діяльності та їх реалізація; - ергономічний підхід до створення умов й організації способів професійної діяльності та збереження особистісної ефективності	
<i>Рефлексивно-оцінний</i>	Ступінь сформованості рефлексії та об'єктивності самооцінювання (рефлексивний)	- об'єктивність оцінювання себе, власних знань, умінь, навичок, рівня розвитку; - орієнтування в ситуації, прийняття морально цінного рішення; - аналіз доцільності своїх дій та ефективності обраних способів, прийомів, варіантів поведінки; - здатність обирати найбільш ефективну для вирішення педагогічного завдання технологію, корегувати власну діяльність відповідно до результатів оцінювання	

У межах *операційно-діялісного компонента готовності* до самоорганізації майбутнього викладача вищої школи у професійній діяльності відбувається реалізація функціональних компонентів процесу самоорганізації: цілевизначення, планування/проектування дій;

конструювання/упровадження варіанту дії/рішення завдяки докладанню вольових зусиль. Сформованість цього компонента визначається за ступенем сформованості умінь самоорганізації та рівнем застосування процесуальних компонентів самоорганізації (праксеологічний) і виражається через такі показники: системність та систематичність цілевизначення, здатність встановлювати цілі професійного саморозвитку, самовдосконалення та шляхи їх реалізації; прогнозування результатів своїх дій у ситуаціях професійної діяльності, планування форм і методів самокерівництва; проектування оптимальних змісту, форм, методів, шляхів рішень, моделей дій, поведінки у ситуаціях професійної діяльності та їх реалізація; ергономічний підхід до створення умов й організації способів професійної діяльності та збереження особистісної ефективності.

Рефлексивно-оцінний компонент виражає уміння особистості майбутнього викладача вищої школи здійснювати саморефлексію, оцінку, контроль та корекцію результатів своєї професійної діяльності та рівень власного розвитку, особистих досягнень і надаємо йому оцінку за ступенем сформованості рефлексії та об'єктивності самооцінювання (рефлексивний критерій). Показниками сформованості рефлексивно-оцінного компонента визначено: об'єктивність оцінювання себе, власних знань, умінь, навичок, рівня розвитку; орієнтування в ситуації, прийняття морально цінного рішення; аналіз доцільності своїх дій та обраних для вирішення педагогічного завдання способів, здатність корегувати власну діяльність відповідно до результатів оцінювання.

Ступінь прояву показників готовності майбутнього викладача вищої школи до самоорганізації у професійній діяльності демонструють відповідні рівні. Виходячи з сутнісних характеристик досліджуваного явища та логіки дослідження, доцільним вважаємо виокремлення чотирьох рівнів сформованості готовності майбутнього викладача вищої школи до самоорганізації у професійній діяльності: адаптивно-моделюючого (низького), конструктивно-моделюючого (середнього), системно-моделюючого (вище середнього), системно-творчого (високого).

Висновки та перспективи подальшого дослідження проблеми. Відповідний рівень сформованості готовності майбутнього викладача вищої школи до самоорганізації у професійній діяльності, який виражається високим рівнем усвідомлення цінності володіння методами та прийомами самоорганізації, сприяє ефективному виконанню навчальних, навчально-професійних завдань ще на етапі підготовки у закладі вищої освіти. Визначені критерії, показники слугують діагностичним інструментарієм для встановлення рівня сформованості готовності майбутніх викладачів вищої школи до самоорганізації у професійній діяльності.

Перспективи подальшої розробки цієї проблеми полягають у створенні структурно-функціональної моделі підготовки майбутніх викладачів вищої школи до самоорганізації у професійній діяльності в умовах контекстно-професійного середовища навчального закладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Попова Н. П. Формирование умений самоорганизации учителя в педагогической деятельности в процессе повышения квалификации: автореф. дисс. канд. пед. наук : спец. 13.00.01 "Общая педагогика, история педагогики и образования" / Попова Н. П. – Новгород, 1999. – 22 с.
2. Кириллова А. В. Модель совершенствования самоорганизации будущего педагога в процессе внеучебной деятельности / Кириллова А. В. // Дискуссия. – 2013. – № 10 (40). – С. 146–150.
3. Демченко О. М. Формування готовності майбутнього вчителя іноземної мови до самоорганізації в професійній діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної підготовки" О. М. Демченко. – Умань, 2014. – 23 с.
4. Психологічний словник [Електронний ресурс] / авт.-укл. В. Синявський, О. Сергєєнкова / ред. Н. Побірченко. – Режим доступу : http://elibrary.kubg.edu.ua/5980/3/O_Serhieienkova_IL.pdf
5. Варій М. Й. Загальна психологія : навч. посібн. / М. Й. Варій. – [2-ге вид., випр. і доп.]. – К. : Центр учб. літ., 2007. – 968 с.
6. Педагогіка вищої школи : навч. посібн. / [З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін.] ; за ред. З. Н. Курлянд. – [3-тє вид., перероб. і доп.]. – К. : Знання, 2007. – 495 с.

REFERENCES (TRASLATED & TRANSLITERATED)

1. Popova N. P. Formyrovanye umenyi samoorhanyzatsyy uchytelia v pedahohycheskoi deiatelnosti v protsesse povysheniya kvalyfykatsyy [Formation in the teacher skills of self-organization in pedagogical activity in the process of professional development] : avtoref. dyss. kand. ped. nauk : spets. 13.00.01 "Obshchaia pedahohyka, ystoryia pedahohyky u obrazovanyia" / Popova N. P. – Novhorod, 1999. – 22 s.

2. Kyrylova A. V. Model sovershenstvovanyia samoorhanyzatsyy budushcheho pedahoha v protsesse vneuchebnoi deiatelnosti [Model for improving the self-organization of the future teacher in the after-hour activity] / Kyrylova A. V. // Dyskussiya. – 2013. – № 10 (40). – S. 146–150.

3. Demchenko O. M. Formuvannia hotovnosti maibutnoho vchytelia inozemnoi movy do samoorhanizatsii v profesiinii diialnosti [Formation of readiness of the future teacher of a foreign language to self-organization in professional activity] : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk : spets. 13.00.04 "Teoriia i metodyka profesiinoi pidhotovky" / Demchenko O. M. – Uman, 2014. – 23 s.

4. Psykholohichni slovnyk [Psychological dictionary] [Elektronnyi resurs] / avt.-ukl. V. Syniavskiy, O. Serhieienkova / red. N. Pobirchenko. – Rezhym dostupu : http://elibrary.kubg.edu.ua/5980/3/O_Serhieienkova_IL.pdf

5. Varii M. Y. Zahalna psykholohiia [General psychology] : navch. posibn. / M. Y. Varii. – [2-he vyd., vypr. i dop.]. – K. : Tsentr uchb. lit., 2007. – 968 s.

6. Pedahohika vyshchoi shkoly [Pedagogy of high school] : navch. posibn. / [Z. N. Kurliand, R. I. Khmeliuk, A. V. Semenova ta in.] ; za red. Z. N. Kurliand. – [3-tie vyd., pererob. i dop.]. – K. : Znannia, 2007. – 495 s.

Мирончук Н. Н. Критерии и показатели сформированности у будущих преподавателей высшей школы готовности к самоорганизации в профессиональной деятельности.

В статье определены компоненты готовности будущего преподавателя высшей школы к самоорганизации в профессиональной деятельности (ценностно-мотивационный, содержательно-познавательный, операционно-деятельностный, рефлексивно-оценочный), критерии (мотивационный, когнитивный, праксеологический, рефлексивный) и показатели, которые служат диагностическим инструментарием для определения уровней сформированности исследуемого феномена (системно-творческого (высокого), системно-моделирующего (выше среднего), конструктивно-моделирующего (среднего), адаптивно-моделирующего (низкого)).

Ключевые слова: самоорганизация в профессиональной деятельности, готовность к самоорганизации, критерий, показатели, уровни.

Myronchuk N. M. Criteria and Indicators of Formation of Readiness of Future Teachers of a Higher Education to Self-organization in Professional Activity.

The article notes that high level of self-organization of a teacher of higher education is an important condition and means of effectiveness of his work. The author analyses scientific pedagogical sources and state documents of the educational branch, provides an interpretation of the terms "self-organization in professional pedagogical activity", "readiness of the future teacher of higher education to self-organization in professional activity". The author defines four components of the readiness of the future teacher of higher education to self-organization in professional activity: value and motivational, content and cognitive, operational and activity, reflexive and evaluative. The criteria and indicators of the readiness of the future teacher of higher education to self-organization in professional activity are named: motivational (awareness of the value of the formation of self-organizing abilities for the effectiveness of professional activity and the preservation of professional health; the need to creatively master psychological and pedagogical knowledge and skills, the need for professional self-improvement and self-realization; the desire to raise the level of knowledge about self-organization, learn ways of effective self-organization); cognitive (understanding of the essence, content and goals of the process of self-organization of the teacher in professional activity; knowledge of the psychological mechanisms of the process of self-organization; knowledge of methods and techniques of effective self-organization in professional pedagogical activities; knowledge of ways of professional self-improvement and self-development); praxisological (systemic and systematic goal definition, ability to set goals of professional self-development, self-improvement and ways of its realization; forecasting of results of own actions in situations of professional activity, planning of forms and methods of self-management, designing of optimal content, forms, methods, ways of decisions, models of actions, behaviour in situations of professional activity; ergonomic approach to the creation of conditions and organization of professional activities); reflexive (objectivity of evaluating oneself, own knowledge, skills, level of development; analysis of the feasibility of own actions and the effectiveness of the chosen methods, behavioural variants; ability to choose the most effective technology for the decision of a pedagogical task; to adjust own activity according to the evaluation results).

Keywords: *self-organization in professional activity, future teacher of higher education, readiness to self-organization, criterion, indicator, levels.*